

THE ETHICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSIS IN FORENSIC EVALUATION*

Małgorzata TOEPLITZ-WINIEWSKA

The University of Warsaw Faculty of Psychology, Warsaw, Poland
The Polish Psychological Association, Warsaw, Poland

Abstract

This article discusses the basic professional and ethical standards important to psychological evaluation for court purposes. The fundamental phases of the diagnostic process are described: establishing a contract with the examinee, choosing the proper diagnostic methods, providing feedback and preparing the text of an opinion for the court. The dilemmas and difficulties involved in meeting the general ethical requirements are discussed. In the section of the article on conducting the psychological examination and choosing the diagnostic methods the author concentrates on the psychometric properties of the tools used, the doubts concerning the use of projective methods in the forensic evaluation of adult perpetrators of crime and the usefulness of these methods in diagnosing children in family cases. In addition to providing feedback, it is important in the final phase of the diagnosis to observe the formal and substantive requirements for describing an examination and for drawing conclusions from the materials used. In this way the court's questions can be answered thoroughly.

Key words

Psychological diagnosis; Ethical standards; Dilemmas.

Received 21 January 2013; accepted 8 May 2013

1. Introduction

The issue of the probative value of psychological expert opinions has for a long time attracted the attention of judges, prosecutors and psychologists. When a judicial body receives a forensic opinion prepared by an expert psychologist it evaluates its probative value by reference to Art.193 and Art.194 of the Criminal Code and to its methodological correctness. An expert opinion is useful to the degree that it can be used as evidence in the decision making of a judicial body. In appointing experts, the judicial body charges them with the social responsibility to produce diagnostic

work that can be used throughout the court proceedings. An expert psychologist also takes responsibility for the professional level of the opinion, as well as for the individuals involved in it. The professional assessment of the value of a psychological opinion refers especially to the methodological standards of psychological diagnosis, which is mainly a matter of the objectivity and value – theoretically and empirically confirmed – of the diagnostic tools used. These criteria are discussed in detail by Czerederecka [6]. In addition to observing professional standards when they conduct diagnostic examinations, forensic psychologists have to take into account the meaning of the interpersonal interactions they have with the real individuals before them. It must be emphasized that such variables as the atmosphere during the examination, the contact between the psychologist and the examinee, the latter's

* The paper was presented during the “Conditions of Using Projection Methods in Psychological Diagnosis for Court Purposes” Conference, which was held on 16–17 November 2012 in Lublin.

motives and other situational factors can significantly modify the information and results obtained from even the most objective diagnostic methods. The responsibility of a psychologist towards the individuals participating in the diagnostic process consists mostly in respecting the ethical and professional principles that safeguard their rights. There is a discussion elsewhere in the article of these rights and how they are observed at the particular stages of diagnosis.

It must also be stressed that the responsibility of an expert psychologist towards the individuals being evaluated is inseparably linked with the necessity of preparing an expert opinion that is useful to the court and that meets all of the formal requirements. If an expert psychologist does this the examinee is shielded from the stress of a protracted diagnostic process and further psychological examinations: if the judicial body or the parties to the court proceedings raise objections to the expert opinion it can be questioned and is often rejected. In that case another expert is appointed.

2. Basic ethical standards in professional psychology

Psychology is a profession of public trust, which means that its practitioners are expected to observe high ethical standards. There has been growing debate on this recently as is demonstrated by the number of articles devoted to the question of psychologists' professional ethics [2, 3, 5] as well as by the numerous manuals that underline the importance to psychologists of meeting the ethical requirements [7, 8, 9] for the quality of the services they offer. There are many different ethical difficulties and dilemmas facing the psychologists that practise in the field of forensic evaluation.

The role of an expert psychologist is especially difficult due to the conflict between the fundamental principle of professional psychology and the expectations of the judicial bodies that commission the expert opinions. In accordance with Art. 197 § 1 of the Criminal Code [13] the court requires expert psychologists to submit a reliable and impartial psychological assessment, which means an objective statement of the facts concerning a person or a family and an evaluation of the way that they function. On the other hand, the psychologist's primary consideration, which is both inherent in the general commitment to the profession and set out in the Psychologists' Code of Ethics and Conduct [11], is the other person. As the preamble to this Code states, "the overriding consideration for the psychologist is the welfare of the other person. In their

professional capacity the objective is to help the other person in resolving the life problems they encounter and in achieving a better quality of life by developing their individual capabilities and improving interpersonal contacts".

In the process of becoming familiar with the functioning of the people they evaluate, expert psychologists have to maintain a professional objectivity and distance. This can be particularly exacting where they are aware of the likely or possible solutions to problems, such as those that might assist a family being examined in a divorce case. Remaining totally impartial may be even more difficult for psychologists starting out in practise as forensic experts or for those who also work as psychotherapists. In these cases it is necessary to exercise very considerable self-control and to be aware of the danger of over-empathising with the individuals being diagnosed. There are an increasing number of articles being published in the field of forensic psychology that attempt to address ethical problems and to identify the difficulties involved in conducting psychological evaluations for the justice system [1, 7, 8, 9]. One aspect of this that psychologists should avoid is conflict of interest: they cannot have had any kind of relationship with the individuals they are commissioned by the courts to examine. This includes having been their psychotherapist, mediator or teacher. Each of these former relationships can undermine the objectivity of a forensic psychologist when making an examination.

Reference to the elementary values of the profession of psychology, which are set forth in the Psychologists' Code of Ethics and Conduct [11] and which have their origins in the Universal Declaration of Human Rights of 1948 is implicit in the analysis of the diagnostic process from the perspective of the rights of the individuals being examined. The paramount consideration for the psychologist should be the welfare of the person (in family cases, of the people) being diagnosed, whose rights to the following should be safeguarded:

- autonomy, self-determination
- dignity
- intimacy, privacy
- confidentiality (professional secrecy).

It is hard to disagree with the statement that it is the duty of psychologists to ensure that these rights are respected during professional contact with clients. This involves creating the conditions in which examinees can make their own decisions and are respected regardless of the results of the assessment. Furthermore, there should be no infringement of their privacy and practitioners should maintain professional secrecy. In

accepting these ethical standards we should remember that they have not been couched in terms of particular practical requirements and that the Code of Ethics and Conduct offers only general rules. It is therefore important in all professional situations that psychologists employ diagnostic methods with sensitivity and after ethical reflection. It is especially difficult to find simple solutions to these problems in forensic practice and to observe these principles in the face of the particular legal requirements. The clash between the constraints of psychological evaluations commissioned by the courts and professional ethics and conduct means that forensic psychologists are forced to try to cope with numerous additional difficulties and dilemmas. These are discussed below with reference to the successive phases of the diagnostic process.

3. Phases of the diagnostic process

There are three successive phases in each psychological diagnosis and professional and ethical standards should be respected in each of them. Diagnosis begins when a contract which specifies its purpose and scope is made with the examinee. The diagnostic examination follows. In the final part of the diagnostic process the examinee is provided with feedback and the text of the expert opinion for the court is prepared.

3.1. Making a contract with the examinee

Establishing a contract means obtaining the informed consent of the examinee for participation in the psychological evaluation. This is based on providing examinees with information about the purpose and the basic procedure of the examination and advising them of the data that will be given to the judicial body that has commissioned the expert opinion. The facts to be included in the expert opinion are disclosed to examinees because a lower level of confidentiality is associated with forensic evaluations. The law requires psychological evaluation only for defendants, while in the case of witnesses and in civil or family cases individuals are under no legal obligation to submit to psychological examination. Instead, their consent must be gained before a diagnosis can be made. The article discusses the details of the obligatory psychological examinations of defendants pursuant to Art. 74 § 2 of the Criminal Code and those of suspects pursuant to Art. 215 of the Criminal Code elsewhere.

The purpose and scope of the psychological evaluation is specified by the judicial body in the questions addressed to the expert psychologists that have been

appointed. Taking account of the examinee's psychological parameters, it is the psychologist's task to ensure that the examinee can understand the questions posed by the judicial body. The procedure by which a contract is established with examinees is important in reducing their anxiety and uncertainty and in overcoming their resistance to disclosing their real attitudes. What is at stake in this phase of the diagnostic process is particularly significant: the willingness to cooperate with the psychologist during an examination. Entering into a contract means emphasising the autonomy and right to self-determination of the individuals participating in the psychological evaluation.

3.1.1. Evaluating relationships in family cases

All those participating in psychological evaluations in family cases should be provided with information about their purpose and procedure. This includes children, for whom the information given should be adjusted according to their age and how far their perceptual skills have developed. It is necessary to include all of the interrelated factors that make up the diagnostic situation of the family concerned. One important factor which can influence the level of anxiety and stress felt during an evaluation is the psychological pressure on parents: each of them feels that they must submit to the psychological evaluations ordered by the court as failure to do so will create a negative impression and will mean that inaccurate motives will be attributed to them. A further factor that increases anxiety in psychological evaluations is the uncertainty regarding its possible consequences – the mistaken belief, for example, that it is the psychologist who decides the court's final verdict. It is possible that the negative misconceptions and apprehensions of parents participating in the diagnostic process may result in attempts by both to put pressure on children or to manipulate them. The psychological predicament of a child, and especially of a small child, is an extremely difficult one: when children take part in forensic examinations they are dependent on their parents, they do not fully understand the diagnostic situation and they do not know how to cope with the stress such circumstances generate [2]. It is generally the case that a child wants to see an end to the family conflict and to live in a two-parent family [1]. Psychologists conducting evaluations in family cases are thus faced with a serious dilemma. Diagnosis in family cases is complicated first of all because it involves analysing the intricate relationships between a number of people: each of the adult parents produces a specific self-presentation so that – in their understanding of the situation – they will be seen in the

best possible light. Meanwhile, the children are under a great deal of emotional pressure. The stress of the examination can be reduced, at least to some extent, if a contract that explains the purpose of the evaluation, the range of conclusions available to the psychologist and the thinking behind them can be made with every family member. A common problem in family cases arises where psychologists are asked to give an opinion about the emotional relationships of the children with each of the parents and it is found that a child has a very negative attitude towards, or is afraid of contact with, one of the parents. This prompts a series of questions: How can the child be protected from the person who evokes fear in them? Do the fear and anxiety reflect the actual emotional states of the child or have they been induced by the influence of the other parent in the circumstances of a child custody dispute? How can the diagnostic situation be arranged so that the court receives reliable and objective answers to its questions? These dilemmas need further reflection and discussion, including an exchange of experiences and opinion involving the various experts engaged in compiling expert forensic opinions in family cases.

3.1.2. The psychological evaluation of defendants and suspects

The legal obligation to submit to psychological examination in accordance with Art. 74 § 2 and Art. 215 of the Criminal Code is somewhat inconsistent with the principles of autonomy and self-determination, as well as with Art. 74 § 1 of the Criminal Code, which grants individuals the privilege against self-incrimination. This conflict raises fundamental ethical questions: Does a psychologist have the right to force an individual to submit to a psychological evaluation by order of a judicial body? Is it necessary to establish a contract in these circumstances? The individual of course has the right to refuse to participate in the examination or to answer particular questions, as well as the right to refuse to perform certain tasks. The essence of the psychological diagnosis lies in drawing conclusions based mainly on verbal information obtained from the person being evaluated: an interview, the results of the diagnostic methods. The legal requirement for the defendant to submit to psychological evaluation obliges the court-appointed expert to conduct the diagnostic examination. The uncertain issues connected with preparing expert opinions based on statements from defendants or suspects who have not consented to psychological examination are discussed further by Jaśkiewicz-Obydzińska and Wach [10]. Psychologists also need to give further thought to the question of

what information needs to be in the case files if reliable answers to the court's questions are to be provided without examining a defendant or suspect. This should be done in consultation with judges and prosecutors, as the psychologist cannot exert any kind of pressure or influence on the defendant to submit to the psychological evaluation. If defendants consent to examinations, it is necessary to establish a contract and the psychologist has to inform them of the basic aspects of the diagnostic procedure in accordance with Art. 13 of the Act on the Professional Self-Government of Psychologists [15], "psychologists shall inform clients of the purpose of the procedure, what it involves and how to access the results. Psychologists should obtain consent for the procedures they plan to carry out".

Establishing a contract with defendants or suspects moderates the feeling of coercion with respect to psychological evaluations. If the individuals concerned accept the diagnostic procedure they gain a sense of control and, in consequence, of self-determination. What is more, ascertaining their expectations and bearing in mind their trepidation with regard to the legal consequences of the psychological examination enables psychologists to understand their motives and self-presentation strategies and how these factors influence the results obtained.

3.2. Conducting the diagnostic examination

A diagnostician's first task is to provide examinees with proper conditions for diagnosis. The psychological examination should thus be conducted in a place that has the proper facilities, such as those for examining children, and that ensures confidentiality and quiet. No third party observers should be present and there should be no extraneous factors that could influence the way the examinees perform the tasks they are given. A psychologist cannot agree to examine a witness in the court during a break or at the prosecutor's office. Psychological evaluations in family cases are usually conducted where there are suitable facilities so that those being evaluated are able to participate in the examination without any disturbances. Where defendants or suspects are under police escort the latter will not want to leave the former unattended – especially if the windows of the psychologist's office are not properly secured. In these circumstances clear rules, including statutory ones, must be established so that examinations can be conducted in an atmosphere of confidentiality.

The basic task of psychologists prior to examination is to select the diagnostic methods. Psychologists have to transform the questions of the court into hypotheses

which will be tested by specifying the indexes and selecting the diagnostic tools according to the purpose of the examination and the problem being diagnosed. In view of methodological requirements, it is very important to select and use the right diagnostic methods for examinations. Each psychological diagnosis has to include a detailed interview concerning the problem being diagnosed and an account of the observation of the examinee throughout the diagnostic process. If the expert opinions based on them are to be methodologically correct, diagnostic techniques have to meet a number of requirements: the criteria for evaluating them are discussed in detail by Czerederecka [5].

The diagnostic techniques have to be selected in accordance with:

- the particular problem an expert is analysing by adopting working hypotheses based on the questions of the court and on analysing information in the case files;
- the individuals being diagnosed, their cognitive skills, age, etc.;
- the competence of the psychologist, who has to be acquainted with the theory underlying the particular diagnostic tool, experienced in using it and capable of interpreting the results.

There is a common and unprofessional belief among psychologists that it is sufficient to read the manual to be able to use a particular method and formulate valid conclusions based on the scores obtained. Scholars such as Gudjonsson [7] and Huss [9] regard the competence of psychologists – both in general terms and in the direct use of specific diagnostic tools – as one of the primary ethical issues. The right choice of diagnostic method and its proper and accurate use by the examiner is especially important in the context of a number of the stressors that may occur in forensic diagnosis. Where methods are correctly selected and used, psychologists can control situational factors that can modify the results obtained by the examinee.

It must be emphasised that a psychological diagnosis involves integrating the data obtained with the various diagnostic methods, testing the hypotheses made at the beginning of the diagnostic process and, in many cases, formulating new ones. A psychological diagnosis amounts to more than a description of the results obtained in a series of different tests but likewise its conclusions can certainly not be based on the results of only one test.

The principal methods used in psychological diagnosis are known as psychological tests. However, this term can cause confusion as a test must meet specific criteria to be called a test. In this way, non-professionals may think that methods loosely described as tests

(or *vice versa*) all have a similar diagnostic value. To be precise, tests are techniques or methods that meet basic psychometric criteria: valid, reliable (0.8), standardized, normalized and objective. The tests we are discussing here are Polish techniques or those that have been adapted to Polish conditions. If a test-taker's results are to be compared with the norms, which must be up-to-date, the entire examination process has to be conducted in accordance with the instructions and at one time.

There is a wide range of methods which can be used in diagnosis besides the psychological tests discussed above and psychologists often use methods that do not meet psychometric requirements. Qualitative methods, including projective techniques, fall into this group. Projective methods are used in personality assessment especially where there is a need to reveal the unconscious elements of a person's psyche or to by-pass the barriers erected in self-presentation. They can be a valuable source of data provided that the psychologists who select them and analyse the results remember to determine the variable the chosen method is measuring and the theory underlying it. The second objection is linked to the risk of subjectivity in the qualitative method of obtaining and analysing data. As a safeguard, results generated in this way should be compared with those that are the outcome of objective methods. Where projective methods are employed there is a risk that the psychologist's expectations will be confirmed, which is known as the Rosenthal effect [4].

Projective methods play an important role in the diagnosis of children. They should be used above all to establish contact with a child: a family drawing, for example, can be a valuable source of information about the way a child sees its family, as well as the basis for an interview. However, projective methods should be used with caution in the psychological evaluation of adults and when forming conclusions for the court based on their results. A projective method can never be the only source of information – besides the interview – about the personality of the examinee. The results obtained from projective techniques are more often used only to devise initial hypotheses, which will be subject to further testing during the diagnostic process.

It is also necessary to consider the problem of the use of projective methods in the forensic evaluation of defendants. As has been remarked above, defendants (pursuant to Art. 74 § 1 of the Criminal Code) are under no obligation to prove their innocence or to give evidence against themselves. A series of questions therefore arise: Is a defendant who is unaware that his

unconscious motives and needs are being examined using projective techniques in full control of the information given during an examination? Is the defendant submitting evidence in his disfavour as a consequence? Is it ethical for a psychologist to by-pass an individual's conscious self-presentation in this way? When reflecting on these difficulties we should bear in mind the potential for the psychologist's expectations to be confirmed in the subjective assessment of qualitative data.

In forensic diagnosis, psychologists form their initial expectations based on the case files, with which they must first become familiar before planning and conducting the examination. The prior knowledge gleaned from them may lead psychologists to form a particular attitude towards examinees and their behaviour. It is the task of psychologists in such situations to maintain self-control and to remain objective in their assessments, which is likely to present a particular challenge in the case of the subjective evaluation of data derived from projective techniques.

This is a further predicament meriting analysis and consideration by the professionals involved in establishing diagnostic standards for examinations commissioned by the justice system.

3.3. Completing the diagnostic process and preparing the text of an expert opinion for the judicial body

The final phase of the diagnostic process consists of two basic elements: providing the examinee with feedback and preparing the text of an expert opinion for the court.

3.3.1. Feedback

Expert psychologists cannot conclude diagnosis without providing examinees with at least brief feedback on the results of the psychological evaluation. This principle is regarded as one of the ethical requirements of treatment and is set out in Art. 13 of the Act on the Professional Self-Government of Psychologists [15]. Nevertheless, it has prompted a number of controversies among forensic psychologists. The requirement that psychological evaluations, which often last several hours, should conclude with feedback on the results obtained cannot be said to contravene the law as it stands. The judicial body that appoints the experts is given the full text of the expert opinion, the answers to all of the questions that have been formulated and an account of the examinee's fundamental problems. For their part, examinees are given an explanation of the

results that is understandable to them so that they can gain additional knowledge of the way they function in the given context. Considering the variety of forensic issues that can be involved when preparing expert opinions, it would seem that the primary problem lies in deciding what feedback is important for examinees and how it should be given. Here again, further reflection is required on the part of the professionals along with standards of diagnostic procedure that simultaneously preserve examinees' sense of self-determination and adhere to the law. Providing feedback reinforces examinees' sense that they control their own destinies and demonstrates that, rather than being just another "case for study", they are valued individuals whose behaviour and functioning are being analysed by a psychologist for court purposes.

In the author's view, the controversy surrounding this ethical issue is mainly the consequence of the tendency to analyse the results obtained from all of the diagnostic methods used in the examination, when examinees are more interested in the answers psychologists give to the questions formulated by the judicial body. The individuals being examined in family cases should above all be informed of how their family situation is perceived by the psychologist and what measures are proposed to mitigate or solve the current conflict. Feeding back to defendants or suspects in criminal cases, though, is far more complicated. This is not to say that their right to this information, which is guaranteed in Art. 12 of the Act on the Professional Self-Government of Psychologists [15], should not be respected. The question of the manner and content of feedback is an important one that requires the consideration of forensic psychologists, who should work towards establishing guidelines for concluding psychological evaluations.

3.3.2. Preparing the text of an expert opinion for the judicial body

A forensic psychologist's expert opinion should meet the fundamental formal and methodological requirements. While these do not stipulate a template for the writing they do require inclusion of the most important information about the examination: the name of the person preparing the opinion, a re-statement of the appointment of an expert(s) by the court, the scope of the expert opinion (the questions asked by the court), the date of the examination, the names of the examinees and the full names of all of the psychological techniques used.

Where in an opinion experts state the facts of the psychological evaluation they answer all of the court's

questions and take care to keep to the task they have been entrusted with. The answers must be clearly formulated, logically supported and directly-related to the examination. The more understandable are the descriptions of examinees' characteristics in the context of a specific case, the more useful the expert opinions are to the court. Numerical test scores or analyses of the particular methods used during the evaluation should not be included in the text of an expert opinion. The scores obtained from the particular psychological methods used in the assessment do, though, form a base for drawing conclusions. In short, though experts refer to them they are not described independently in the opinion as they are an integral part of the overall diagnosis. One very important principle to be observed when writing an opinion is not to label the examinees. It is therefore unfortunate that statements which negatively label examinees have found their way into a number of forensic opinions [14] and may have had a direct influence on how the individuals concerned were assessed by the court.

When writing forensic opinions experts are faced with the serious problem that courts expect them to give the scores of the particular tests used in the evaluation or sometimes even to attach the test protocols. It must be made abundantly clear that psychologists are bound to maintain professional secrecy – not only by Art. 14 of the Act on the Professional Self-Government of Psychologists, but also by Art. 266 § 1 of the Criminal Code. The source materials are confidential and may be revealed only where the psychologist's obligation to maintain professional secrecy is waived by the court. We may be curious, though, as to the purpose of attaching test materials to an expert opinion: Could another psychologist double check the calculation and so produce their own diagnosis? This would be a complete misunderstanding of the diagnostic process as – even where they are in possession of the results of tests conducted by their colleagues – psychologists cannot diagnose without conducting a psychological examination. A diagnosis is a holistic process and involves more than the test results alone: there is also the matter of observing examinees' behaviour during examination, as well as that of collecting data from the interview, which depends on establishing contact with examinees. The source data are thus of no use to the court. At best, they may serve to confirm that an examination has been conducted. There is an option open to the court to obtain additional information about the diagnostic process from psychologists in the courtroom. The problem regarding source materials, their confidentiality and the expectation of the court that numerical test scores will be included in

expert opinions is a further matter in need of discussion: this time among lawyers. It may be useful in this connection to prepare a full explanation of the matter that states the legal position, which is that psychologists are bound to maintain professional secrecy with regard to test protocols, and points out that revealing them to someone incompetent may be harmful to examinees.

4. Summary

In discussing the successive phases of the diagnostic process in forensic cases, the author has focused on the ethical aspects and also given an account of the problems that remain unsolved or that are controversial. The numerous reservations about the quality of expert opinions prepared for court purposes and the growing number of complaints about forensic psychologists represent a worrying trend. When low regard for the quality of expert opinions or questions of methodological soundness prompt the court or the parties to a case to question expert opinions the result is that fresh experts are appointed and examinees are exposed to further and continuing stress. This calls for a discussion of the training of forensic psychologists so that requirements for them to practise can be established. The difficulties that arise during psychological evaluations in certain forensic cases require further thought from forensic psychologists, while steps need to be taken to establish and describe standards of psychological expertise in the specific areas of cooperation between forensic psychologists and the justice system.

References

1. Ackerman M. J., *Podstawy psychologii sądowej*, GWP, Gdańsk 2005.
2. Brzeziński J., Chyrowicz B., Poznaniak W., Toeplitz-Winiewska M., *Etyka zawodu psychologa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
3. Brzeziński J., Toeplitz-Winiewska M. [ed.], *Praktyka psychologiczna w świetle standardów etycznych*, Academia, Warszawa 2004.
4. Brzeziński J., Kowalik, S., *Modelujący wyniki badania psychologicznego (diagnostycznego) wpływ osoby badanej (pacjenta) i klinicysty (badacza)*, [w:] *Spółeczna psychologia kliniczna*, Sęk H. [ed.], Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
5. Czerederecka A., Evidence evaluation criteria for expert opinions prepared by psychologists, *Problems of Forensic Sciences* 2013, 93, 333–343.

6. Czerederecka A., Test Rorschacha w psychologicznej ekspertyzie sądowej. Wykorzystanie systemu Exnera, Wydawnictwo IES, Kraków 2006.
7. Gierowski J. K., Jaskiewicz-Obydzińska T., Najda M., Psychologia w postępowaniu karnym, LexisNexis, Warszawa 2008.
8. Gudjonsson G. H., Haward L. R. C., Forensic psychology. A guide to practice, Routledge, New York, London 1998.
9. Huss M. T., Forensic psychology. Research, clinical practice and application. Wiley-Blackwell, Boston 2009.
10. Jaśkiewicz-Obydzińska T., Wach E., Psychological expert opinions on statements and the rights of suspects and defendants, *Problems of Forensic Sciences* 2006, 65, 19–23.
11. Kodeks etyczno-zawodowy psychologa, PTP, Warszawa 1994.
12. Kodeks postępowania cywilnego, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2010.
13. Kodeks postępowania karnego, Wydawnictwo Beck, Warszawa 2010.
14. Problemy etyczne w badaniach i interwencji psychologicznej wobec dzieci i młodzieży, Brzezińska A. I., Toeplitz Z. [ed.], Academica, Warszawa 2007.
15. Toeplitz-Winiewska M., The expert opinions of forensic psychologists. An analysis within the context of ethical principles, [in:] Forensic psychology and law. Facing the challenges of a changing world, Czerederecka A., Jaśkiewicz-Obydzińska T., Roesch T. [et al.], Wydawnictwo IES, Kraków 2004.
16. Ustawa o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów, Dz. U. 2001, 73, 763.

Corresponding author

Dr Małgorzata Toeplitz-Winiewska
Uniwersytet Warszawski
Wydział Psychologii
ul. Stawki 5/7
PL 00-183 Warszawa
e-mail: mtw@psych.uw.edu.pl

ETYCZNE I PRAKTYCZNE ASPEKTY DIAGNOZY PSYCHOLOGICZNEJ W OPINIOWANIU SĄDOWYM*

1. Wprowadzenie

Wartość dowodowa opinii psychologów – biegłych sądowych – jest od dawna przedmiotem refleksji zarówno korzystających z nich sędziów i prokuratorów, jak i samych psychologów. Organ procesowy, otrzymując ekspertyzę sądową biegłego psychologa, ocenia jej wartość dowodową, uwzględniając kryteria kodeksowe (art. 193 i art. 194 k.p.k.) oraz poprawność metodologiczną. Użyteczność opinii biegłego określa możliwość jej wykorzystania jako jednego z dowodów przy podejmowaniu decyzji przez organ procesowy. Ten ostatni, powołując biegłego, nakłada na niego odpowiedzialność społeczną za taki efekt jego pracy diagnostycznej, który może być wykorzystany w całości postępowania sądowego. Na psychologa podejmującym się ekspertyzy sądowej ciąży także odpowiedzialność za jej poziom profesjonalny oraz odpowiedzialność wobec osób, których ta opinia dotyczy. Profesjonalna ocena wartości opinii psychologicznej odwołuje się do standardów diagnostyki psychologicznej, szczególnie metodologicznych. Kryteria metodologiczne koncentrują się przede wszystkim na obiektywizmie oraz potwierdzonej teoretycznie i empirycznie wartości zastosowanych metod diagnostycznych. Kryteria te zostały szczegółowo omówione w pracy Alicji Czeredereckiej [6]. Psycholog sądowy, prowadząc badanie diagnostyczne, pracuje z konkretnym człowiekiem i musi uwzględniać nie tylko standardy zawodowe, ale także znaczenie interakcji interpersonalnej powstałej w procesie zbierania danych. Trzeba podkreślić, że takie zmienne, jak atmosfera badania, kontakt psychologa z badanym, jego motywacja czy też inne czynniki sytuacyjne, mogą w istotny sposób modyfikować otrzymane informacje i wyniki nawet najbardziej obiektywnych metod diagnostycznych. Odpowiedzialność psychologa wobec osób, które diagnozuje, zawiera się przede wszystkim w respektowaniu etycznych zasad zawodowych podkreślających prawa badanych. Te prawa i zasady ich realizacji na poszczególnych etapach diagnozy zostaną omówione poniżej.

Trzeba także podkreślić, że odpowiedzialność biegłego psychologa wobec badanych splata się nierozdzielnie z koniecznością przygotowania użytecznej dla sądu ekspertyzy spełniającej wszystkie wymogi profesjonalizmu. Taki efekt pracy psychologa chroni badanego przed

stresem związanym z przedłużaniem się procesu oraz stresem wynikającym z kolejnego badania psychologicznego. Opinia biegłego, budząca jakiegokolwiek zastrzeżenie organu procesowego czy też stron w postępowaniu sądowym, jest kwestionowana, często odrzucana i powoływani są nowi biegli.

2. Podstawowe zasady etyczne w pracy psychologa

Zawód psychologa jest zawodem zaufania publicznego, co nakłada szczególną odpowiedzialność za etyczny poziom naszych usług. Coraz częściej poddaje się refleksji etycznej działania profesjonalne psychologa, dostępna jest literatura poświęcona tej problematyce [2, 3, 5], a większość podręczników podkreśla znaczenie zachowania zasad etycznych [7, 8, 9] dla jakości usług psychologicznych. W praktyce psychologicznej w zakresie opiniowania sądowego jest wiele sytuacji trudnych etycznie i dylematów.

Rola psychologa – biegłego sądowego – jest szczególnie trudna, ponieważ zawiera podstawowy konflikt między oczekiwaniami zleceniodawcy – organu procesowego – a podstawową zasadą zawodu psychologa. Sąd oczekuje od biegłego sumiennej i bezstronnej (art. 197 § 1 k.p.k.) [13] psychologicznej oceny, a więc opisu obiektywnego stanu rzeczy (osoby czy rodziny, ich funkcjonowania itp.) Natomiast podstawowym zadaniem psychologa, wpisanym w jego zawód i sformułowanym w „Kodeksie etyczno-zawodowym psychologa” [11], jest działanie na rzecz dobra osoby, z którą psycholog pracuje. Kodeks formułuje to zalecenie w preambule: „Naczelną wartością dla psychologa jest dobro drugiego człowieka. Celem jego działalności profesjonalnej jest niesienie pomocy innej osobie w rozwiązywaniu trudności życiowych i osiągnięciu lepszej jakości życia na drodze rozwoju indywidualnych możliwości oraz ulepszaniu kontaktów międzyludzkich”.

Psycholog, poznając mechanizmy funkcjonowania badanego, musi zachować całkowity obiektywizm i dystans, co jest szczególnie trudne w sytuacji, gdy dostrega możliwości pomocy w rozwiązaniu problemów np. rodziny badanej w sprawie rozwodowej. Zachowanie całkowitej bezstronności jest szczególnie trudne w przypadku początkujących biegłych oraz psychologów, którzy poza opiniowaniem sądowym, prowadzą praktykę terapeutyczną. W takich sytuacjach konieczna jest duża samokontrola biegłego oraz świadomość niebezpieczeństwa zbyt empatycznego podejścia do osoby diagnozo-

* Referat został wygłoszony podczas konferencji „Warunki wykorzystywania metod projekcyjnych w psychologicznej diagnozie dla potrzeb sądu”, która odbyła się w dniach 16–17 listopada 2012 roku w Lublinie.

wanej. W wielu pracach z dziedziny psychologii sądowej podejmuje się coraz częściej problemy etyczne, wskazując na trudności w opiniowaniu dla wymiaru sprawiedliwości [1, 7, 8, 9]. Autorzy tych publikacji wymieniają jeszcze inny aspekt konfliktu ról, którego biegły powinien unikać. Psycholog opiniujący nie może uprzednio pozostawać w żadnej relacji z opiniowanym, nie może być jego psychoterapeutą, mediatorem czy nauczycielem. Każdy z tych wcześniejszych kontaktów może zaburzać obiektywizm psychologa.

Analizując proces diagnozy psychologicznej w kontekście dbałości o prawa osoby, z którą pracujemy, odwołujemy się do podstawowych wartości zawodu psychologa. Wartości te ujęte są w Kodeksie etyczno-zawodowym psychologa [11], a wywodzą się z Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (1948). Naczelną wartością dla psychologa powinno być dobro osoby lub osób (w sprawach rodzinnych), które są diagnozowane, z poszanowaniem jej/ich prawa do:

- autonomii, podmiotowości;
- godności;
- intymności, prywatności;
- poufności (tajemnica zawodowa).

Trudno nie zgodzić się z tezą, że obowiązkiem psychologa jest dbałość o to, by w kontakcie profesjonalnym z drugą osobą wartości te były uwzględnione. Realizacja ich oznacza stworzenie możliwości podejmowania samodzielnych decyzji przez badanego, okazywanie mu szacunku niezależnie od oceny jego postępowania, przestrzeganie granic ingerencji w jego prywatny świat oraz przestrzeganie tajemnicy zawodowej. Akceptując powyższe wymogi etyczne, trzeba zauważyć, że nie przekładają się one bezpośrednio na określone zalecenia praktyczne, a kodeks etyczno-zawodowy wskazuje tylko ogólne reguły. W każdej sytuacji zawodowej to wrażliwość i refleksja etyczna profesjonalisty powinny towarzyszyć stosowaniu konkretnych metod diagnostycznych. Szczególnie trudne jest wskazanie prostych rozwiązań w praktyce sądowej. Psychologowie sądowi mają świadomość, że trudno realizować te zasady w warunkach określonych wymogów prawnych. Zderzenie ograniczeń wynikających z faktu, że ocena psychologiczna jest wykonywana na potrzeby wymiaru sprawiedliwości z etycznymi zaleceniami zawodowymi powoduje, że psycholog musi radzić sobie z szeregiem dodatkowych trudności i napotyka szereg dylematów. Omówimy je, analizując kolejne etapy procesu diagnostycznego.

3. Etapy procesu diagnostycznego

Każda diagnoza psychologiczna składa się z trzech kolejnych etapów, w których powinny być przestrzegane standardy zawodowe i etyczne. Początek diagnozy to zawarcie z badanym kontraktu. Kontrakt określa cel

i zakres diagnozy. Kolejnym krokiem jest przeprowadzenie badania diagnostycznego, a zakończenie diagnozy to udzielenie informacji zwrotnych badanemu oraz opracowanie tekstu ekspertyzy.

3.1. Kontrakt z badanym

Zawieranie kontraktu to uzyskiwanie zgody badanego na jego udział w badaniu. Zgoda taka jest udzielana na podstawie podania informacji o celu badania, o tym, co psycholog będzie robił oraz jakie informacje zostaną przekazane do organu zlecającego. Ta ostatnia informacja jest podkreśleniem ograniczenia poufności w badaniu sądowym. Badanie psychologiczne, zgodnie z postanowieniem sądu, jest obligatoryjne tylko dla oskarżonego, w pozostałych przypadkach (świadkowie, sprawy cywilne czy rodzinne) nie ma przymusu prawnego, dlatego też konieczne jest uzyskanie zgody badanych. Szczególny charakter badań przymusowych dla oskarżonych (art. 74 § 2 k.p.k.) i podejrzanych (art. 215 k.p.k.) omówiony zostanie w dalszej części artykułu.

Cel badania psychologicznego i jego zakres określany jest przez organ procesowy w pytaniach do biegłego. Biegły przekłada te pytania na język zrozumiały dla badanego, uwzględniając ich psychologiczne wskaźniki. Procedura zawierania kontraktu z badanym jest istotnym elementem zmniejszania lęku, niepewności i oporu przed ujawnieniem rzeczywistych postaw badanego. Jest to ważny etap dla tworzenia gotowości badanego do współdziałania z psychologiem. Zawieranie kontraktu to podkreślanie autonomii i podmiotowości badanych.

3.1.1. Specyfika badania relacji w sprawach rodzinnych

W badaniach tych wyjaśnienie celu i sensu oddziaływań psychologa powinno obejmować wszystkie badane osoby, także dziecko, w sposób dostosowany do wieku i możliwości percepcyjnych. Trzeba uwzględnić szereg czynników, które tworzą specyficzną sytuację diagnozowanej rodziny. Ważnym elementem wpływającym na poziom lęku i odczuwanego stresu podczas badania jest przymus psychologiczny, któremu podlegają rodzice. Każde z rodziców ma poczucie, że musi poddać się badaniu psychologicznemu zleconemu przez sąd, gdyż w innym przypadku zostanie ocenione negatywnie i przypisane mu będą nietrafne motywacje. Ważnym czynnikiem wzmacniającym lęk przed badaniem jest także niepewność, jakie mogą być jego konsekwencje, często wręcz błędne przekonanie, że to psycholog decyduje o ostatecznym werdykcie sądu. Negatywne, pełne obaw wyobrażenia rodziców powodują, że każde z nich stara się wywrzeć presję na dziecko, często nim manipulując. Psychologiczna sytuacja dziecka, szczególnie małego, jest niezwykle trudna. Jest ono zależne od rodziców, nie bardzo rozumie sytuację diagnostyczną i nie umie

radzić sobie ze stresem w tej sytuacji [2], a najczęściej pragnie zakończenia sporów i pełnej rodziny z obojgiem rodziców [1]. Psycholog staje więc przed poważnym problemem w sprawach rodzinnych. Trudność diagnozy polega przede wszystkim na tym, że analizie podlegają skomplikowane relacje między kilkoma osobami; każde z rodziców (dorosłych) dokonuje określonej autoprezentacji, by w swoim przekonaniu wypaść jak najbardziej pozytywnie, a dziecko (dzieci) podlega (-ją) silnej presji uczuciowej. Zawarcie kontraktu ze wszystkimi osobami poprzez wyjaśnienie celu diagnozy oraz możliwości wnioskowania psychologa w pewnym stopniu zmniejsza stres wynikający z takiej sytuacji. Często w sprawach tych pojawia się problem jak postępować, jeśli dziecko jest bardzo negatywnie nastawione wobec jednego z rodziców, manifestuje lęk przed kontaktem z nim, a psycholog ma wypowiedzieć się o związku emocjonalnym z każdym z rodziców. Pojawia się wtedy szereg pytań. Jak w tej sytuacji chronić dziecko przed dodatkowym stresem kontaktu z osobą, wobec której deklaruje negatywne uczucia, często lęk? Czy lęk i obawa są rzeczywistymi uczuciami, czy też powstały w wyniku oddziaływania drugiego z opiekunów na użytek sytuacji diagnozy? Jak wreszcie aranżować sytuację diagnostyczną, by móc odpowiedzieć obiektywnie i rzetelnie na pytania sądu? Problemy te wymagają głębszej refleksji oraz dyskusji i wymiany doświadczeń biegłych opiniujących w sprawach rodzinnych.

3.1.2. Badanie psychologiczne oskarżonego lub podejrzanego

Prawny przymus badania psychologicznego wynikający z art. 74 § 2 k.p.k. i art. 215 k.p.k. pozostaje w pewnej sprzeczności z zasadą podmiotowości, autonomii badanego oraz kodeksowemu chronieniu go przed dostarczaniem argumentów na swoją niekorzyść (art. 74 § 1 k.p.k.). Powstają więc podstawowe pytania etyczne, czy na zlecenie organu procesowego psycholog ma prawo zmusić badanego do udziału w badaniu i czy musi zawierać kontrakt z takim badanym? Badany ma oczywiście prawo całkowitej odmowy udziału w badaniu lub też uchylenie się od konkretnych pytań albo odmowy wykonania zadań. Istotą diagnozy psychologicznej jest wnioskowanie na podstawie informacji uzyskanych od badanego, przede wszystkim werbalnych (wywiad, wyniki konkretnych metod diagnostycznych). Przymus prawny dla oskarżonego oczywiście obliuguje powołanego przez sąd biegłego do wykonania diagnozy. Problem, czy i w jakim przypadku psycholog może wykonać opinię, wypowiadając się o wyjaśnieniach oskarżonego czy też podejrzanego przy jego odmowie, analizują Teresa Jaśkiewicz-Obydzińska i Ewa Wach [10]. Głębszej refleksji psychologów wymaga zagadnienie, jakie dane w aktach sprawy są niezbędne, by można było odpowiedzialnie wypowiadać się, nie badając oskarżonego czy

podejrzanego. Partnerami do takiej dyskusji powinni także być sędziowie i prokuratorzy. Psycholog nie może bowiem wywierać żadnej formy wpływu czy presji na oskarżonym, by zgodził się on na udział w badaniu. W przypadku, gdy oskarżony chce poddać się badaniu, psycholog nie jest zwolniony od zawarcia kontraktu. Musi przekazać badanemu informacje o podstawowych aspektach postępowania diagnostycznego, co zapisano w art. 13 Ustawy o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów [15]: „Psycholog poinformuje klienta o celu postępowania, jego przebiegu, wynikach i sposobie ich udostępniania oraz powinien uzyskać akceptację planowanych czynności”.

Zawierając kontrakt z oskarżonym czy podejrzanym, zmniejsza się poczucie przymusowości badania. Uzyskanie akceptacji toku postępowania psychologa daje badanemu poczucie kontroli sytuacji, a więc podmiotowości. Ustalenie jego oczekiwań oraz uwzględnienie lęku przed prawnymi konsekwencjami diagnozy psychologicznej pozwala zrozumieć motywy badanego i określoną autoprezentację, a także ich wpływ na uzyskane wyniki.

3.2. Przebieg badania diagnostycznego

Pierwszym zadaniem diagnosty jest zapewnienie badanemu/badanym właściwych warunków diagnozowania. Kontakt psycholog – badany musi odbywać się w miejscu zapewniającym ciszę, poufność, odpowiednio przygotowanym (np. badanie dzieci), bez obecności osób postronnych i czynników, które mogą mieć wpływ na sposób wykonywania przez badanego zadań. Psycholog nie może godzić się na badanie świadka w sądzie w przerwie rozprawy ani też w prokuraturze. Badania w sprawach rodzinnych odbywają się w zasadzie w pomieszczeniach odpowiednio przygotowanych i zapewniających możliwość spokojnego uczestniczenia w badaniu. W przypadku konwojowanych oskarżonych czy podejrzanym może się pojawić problem bezpieczeństwa, co oznacza, że policjanci nie chcą pozostawić badanego samego, zwłaszcza, gdy pokój psychologa nie ma zabezpieczenia okien. Problem konieczności stworzenia poufnych warunków diagnozy psychologicznej w takich sytuacjach wymaga ustalenia jasnych reguł, także prawnych.

Podstawowym zadaniem psychologa przed przystąpieniem do badania jest wybór technik diagnostycznych. Psycholog przekształca pytania sądu na hipotezy, które weryfikuje, określając wskaźniki, metody badań dobierane do celu badania i diagnozowanego problemu. Szczególne znaczenie mają stosowane przez psychologa metody diagnostyczne. Każda diagnoza psychologiczna musi zawierać szczegółowy wywiad dotyczący diagnozowanego problemu oraz obserwację badanego w czasie całego procesu diagnozy. Techniki diagnostyczne muszą spełniać szereg warunków, by opracowana z ich wykorzystaniem opinia była metodologicznie poprawna. Kry-

teria oceny opinii sądowej omówiła szczegółowo Alicja Czerederecka [5].

Metody diagnostyczne muszą być adekwatnie dopasowane do:

- określonego problemu, który biegły charakteryzuje, stawiając hipotezy badawcze oparte na pytaniach sądu i analizie akt sprawy;
- osób poddawanych diagnozie, ich możliwości poznawczych, wieku itp.;
- kompetencji psychologa, który musi znać teorię leżącą u podłoża konkretnego narzędzia diagnostycznego, mieć praktykę w stosowaniu go oraz w interpretacji.

Częste jest błędne i nieprofesjonalne przekonanie psychologów, iż wystarczy przeczytać podręcznik, by zastosować określoną metodę i sformułować trafne wnioski na podstawie uzyskanych wyników. Problem kompetencji psychologa, także przy zastosowaniu konkretnych metod, jest podkreślany jako jeden z podstawowych wymogów etycznych m.in. przez Gudjonssona [7] i Husa [9]. Wybór metody diagnostycznej, którą badający dobrze i trafnie się posługuje, jest szczególnie ważny w kontekście szeregu stresorów występujących w diagnozie sądowej. Psycholog może wtedy kontrolować znaczenie tych czynników sytuacyjnych, które mogą modyfikować uzyskane przez badanego wyniki.

Trzeba wyraźnie podkreślić, iż diagnoza psychologiczna to integracja całego materiału uzyskanego różnymi technikami badawczymi, testowanie postawionych na początku hipotez, a także często formułowanie kolejnych. Diagnoza psychologiczna nie jest tylko omówieniem kolejnych wyników uzyskanych w poszczególnych testach. Nie można także w żadnym przypadku wszystkich wniosków wywodzić z materiału uzyskanego z jednego testu.

Podstawowe metody stosowane w diagnozie psychologicznej to testy psychologiczne. Terminem tym często określa się różne metody diagnozy psychologicznej, co wprowadza pewien chaos pojęciowy, a dla laików wszystkie tzw. testy mają podobną wartość diagnostyczną. Ścisłe określenie mówi, iż testami określamy techniki spełniające podstawowe kryteria psychometryczne (trafne, rzetelne – 0,8, standaryzowane, normalizowane i obiektywne). Testy to metody polskie lub adaptowane do warunków polskich. Aby móc porównywać wyniki badanego z normami, całe badanie musi przebiegać zgodnie z instrukcją, a test musi być wykonany w całości. Odwołując się do norm, trzeba pamiętać, że muszą one być aktualne.

Testy psychologiczne nie wyczerpują całego bogatego zestawu metod diagnozy. Psychologowie bardzo często posługują się metodami, które nie spełniają warunków psychometrycznych. Do tej grupy należą wszystkie metody jakościowe, w tym także testy projekcyjne. Stosuje się je, diagnozując osobowość, a szczególnie wtedy, gdy należy dowiedzieć się o nieświadomych obszarach psychiki badanego albo obejść bariery związane z tenden-

cją do określonej autoprezentacji. Metody te dostarczają cennego materiału diagnostycznego pod warunkiem, że psycholog, wybierając je i analizując uzyskane wyniki, pamięta o tym, by określić, jaką zmienną diagnozuje ta metoda i jaka teoria leży u podstaw jej skonstruowania. Drugim zastrzeżeniem jest jakościowy sposób opracowania wyników. Konsekwencją uzyskania jakościowych wyników może być duży subiektywizm ich oceny przez badającego, co oznacza, że powinny być one skonfrontowane z obiektywnymi danymi. W przypadku stosowania metod projekcyjnych pojawia się niebezpieczeństwo efektu Rosenthala [4], a więc potwierdzenia wstępnych oczekiwań psychologa.

Metody projekcyjne mogą i pełnią ważną rolę w badaniu dzieci. Powinny służyć przede wszystkim nawiązaniu kontaktu z dzieckiem, a np. rysunek rodziny może być niezwykle cennym źródłem informacji, jak dziecko postrzega swoją rodzinę i podstawą do przeprowadzenia wywiadu.

Szczególną ostrożność należy zachować przy badaniu osób dorosłych metodami projekcyjnymi i formułowaniu na tej podstawie wniosków dla sądu. Metoda projekcyjna nigdy nie może być jedynym, obok wywiadu, źródłem informacji o osobowości badanego. Często przecież na podstawie wyników badania projekcyjnego formułuje się jedynie dalsze hipotezy do weryfikacji.

Trzeba także rozważyć dylemat związany z badaniem oskarżonych metodami projekcyjnymi. Wcześniej zaznaczono, że zgodnie z art. 74 § 1 k.p.k. oskarżony nie ma obowiązku dowodzenia swojej niewinności ani dostarczania dowodów na swoją niekorzyść. Powstaje więc pytanie, czy oskarżony nie wiedząc, że bada się tymi metodami jego nieświadomione, głęboko ukryte motywy, potrzeby itp. ma pełną kontrolę nad dostarczaniem informacji? A więc czy nie dostarcza dowodów na swoją niekorzyść? Czy etyczne jest, by psycholog obchodził w ten sposób poziom świadomej autoprezentacji badanego? Trzeba, rozważając ten dylemat, pamiętać o obciążeniu subiektywizmem oceny uzyskanych danych jakościowych i tendencji do potwierdzania wstępnych oczekiwań psychologa.

Źródłem wstępnych oczekiwań psychologa w przypadku diagnostyki sądowej są niewątpliwie akta, z którymi trzeba się zapoznać przed planowaniem badania i samym badaniem. Wcześniejsza wiedza o każdym badanym może wytworzyć określone nastawienie wobec niego i jego zachowania. Wtedy ważnym zadaniem psychologa jest samokontrola, by nastawienie to nie zakłóciło obiektywizmu oceny. W przypadku stosowania subiektywnych metod oceny danych projekcyjnych taka kontrola jest utrudniona.

Opisany dylemat należy do tych wcześniej sygnalizowanych problemów, które powinny być podjęte w dyskusjach profesjonalistów przy ustalaniu standardów diagnostyki na potrzeby wymiaru sprawiedliwości.

3.3. Zakończenie diagnozy i opracowanie tekstu opinii dla organu procesowego

Zakończenie diagnozy składa się z dwóch podstawowych części: przekazania informacji zwrotnych badanemu oraz opracowania tekstu opinii.

3.3.1. Informacje zwrotne

Biegły, kończąc proces diagnostyczny, nie może pozostawić badanego/badanych bez udzielenia im nawet krótkich informacji zwrotnych o uzyskanych wynikach. Jest to etyczny wymóg podmiotowego traktowania osoby, która była badana. Został też zapisany w przytoczonym wcześniej art. 13 prawnej regulacji zawodu psychologa [15]. Postulat ten budzi szereg kontrowersji wśród psychologów sądowych. Wymaganie, by wielogodzinne często badanie psychologiczne kończyło się informacją o uzyskanych wynikach, nie wydaje się sprzeczne z obowiązującym prawem. Organowi procesowemu, który powołał psychologa, przedstawiona jest pełna opinia, odpowiedzi na wszystkie pytania, w tym charakterystyka podstawowych problemów badanego. Badanemu zaś udziela się informacji o jego wynikach w sposób zrozumiały, pozwalający uzyskać dodatkową wiedzę o sobie w kontekście konkretnej sytuacji. Podstawowy problem zdaje się tkwić w tym, by określić, jakie informacje w różnych rodzajach opiniowanych spraw są informacjami zwrotnymi ważnymi dla badanego i w jaki sposób je przekazywać. Ten problem, podobnie jak sygnalizowane poprzednio, wymaga refleksji specjalistów oraz stworzenia określonych standardów postępowania, by nie naruszać podmiotowości badanych, jednocześnie pozostając w zgodzie z regulacjami prawnymi. Przekazanie informacji zwrotnych to podkreślenie podmiotowości badanego, a także sygnał dla niego, że nie jest tylko „przypadkiem do badania”, a konkretną osobą, której postępowanie i funkcjonowanie psycholog analizuje na potrzeby sądu. Kontrowersje związane z tym etycznym wymogiem wynikają przede wszystkim, zdaniem autorki niniejszego artykułu, z dążenia do tego, by zanalizować wyniki wszystkich zastosowanych metod diagnostycznych, podczas gdy badani są raczej zainteresowani kierunkiem odpowiedzi na pytania organu procesowego. W sprawach rodzinnych badani powinni się przede wszystkim dowiedzieć, jak jest postrzegana przez psychologa ich i dziecka aktualna sytuacja i w jakim kierunku proponuje się działania prowadzące do załagodzenia czy rozwiązania konfliktu. Znacznie bardziej skomplikowane jest udzielanie informacji zwrotnych oskarżonemu czy podejrzanym w sprawach karnych. Nie oznacza to jednak, by całkowicie ignorować ich prawo do tych informacji, zagwarantowane także w art. 12 ustawy o zawodzie psychologa [15]. Jest to jeden z ważniejszych problemów, który powinien być podjęty w dyskusjach psychologów sądowych prowa-

dzących do wypracowania właściwych sposobów informowania badanych.

3.3.2. Opracowanie tekstu opinii dla organu procesowego

Psychologiczna ekspertyza sądowa powinna spełniać podstawowe wymogi metodologiczne oraz formalne. Wymagane standardy formalne nie oznaczają jednolitego wzorca, ale przekazanie najważniejszych informacji. Opinia zawierać powinna następujące dane: informacje o osobach opiniujących, powołanie przez organ procesowy z przytoczeniem zakresu ekspertyzy (zadane pytania), kto i kiedy był badany i jakie metody psychologiczne zastosowano (pełne nazwy).

W części merytorycznej biegły odpowiada na wszystkie pytania sądu (organu procesowego), ale nie powinien wykraczać poza zlecone zadanie. Odpowiedzi te muszą logicznie być udokumentowane, wynikać z przeprowadzonych badań i cechować się komunikatywnym językiem. Użyteczność opinii dla sądu jest tym większa, im bardziej rozumiała jest charakterystyka badanego/badanych w obszarze toczącej się sprawy. W opiniach nie należy podawać wyników liczbowych i szczegółowej analizy konkretnych metod. Oczywiście wyniki zastosowanych metod są podstawą wnioskowania, więc do nich biegły się odwołuje, ale nie opisuje ich niezależnie, ponieważ są one elementem całej diagnozy. Ważnym zaleceniem przy formułowaniu opinii jest unikanie etykietowania badanych. W wielu opiniach, niestety, pojawiają się sformułowania naznaczające negatywnie badanych [14], co może mieć bezpośredni wpływ na ich ocenę przez sąd.

Biegli, pisząc opinie, napotykają na poważny problem oczekiwania organu procesowego, by podać wyniki poszczególnych testów, a czasem załączyć wręcz protokoły badania. Trzeba wyraźnie podkreślić, że psychologa obowiązuje tajemnica zawodowa wynikająca nie tylko z art. 14 ustawy zawodowej, ale także z art. 266 § 1 k.k. Materiały źródłowe są całkowicie poufne i ich ujawnienie możliwe jest jedynie w przypadku zwolnienia przez sąd z tajemnicy zawodowej. Powstaje podstawowe pytanie, czemu miałyby służyć materiały testowe załączone do opinii? Czy inny psycholog mógłby „sprawdzić” sposób obliczania wyniku, a następnie postawić własną diagnozę? Jest to całkowicie błędny sposób rozumienia procesu diagnostycznego. Żaden psycholog nie badając osoby, nie może podjąć się diagnozy, jeśli posiada jedynie wyniki badań wykonanych przez innego psychologa. Diagnoza ma przecież charakter całościowy i obejmuje nie tylko wyniki metod, ale obserwację, jak te metody były wykonywane, a przede wszystkim dane z wywiadu, które zależą także od nawiązania kontaktu z badanym. Tak więc użyteczność danych źródłowych dla sądu jest zerowa, może to być jedynie sprawdzenie, iż rzeczywiście badanie wykonano. Sąd ma też możliwość uzyskania od biegłego dodatkowych informacji o procesie diagno-

stycznym na sali sądowej. Problem danych źródłowych, ich ochrony oraz wymagania sądu podawania wyników liczbowych w opinii jest kolejnym elementem tym razem do dyskusji z prawnikami. Konieczne jest przygotowanie pełnego wyjaśnienia odwołującego się do przepisów prawa, że protokoły testowe objęte są tajemnicą zawodową psychologa, a ujawnienie ich osobom niekompetentnym może wyrządzić poważną szkodę badanym.

4. Podsumowanie

Omawiając kolejne etapy procesu diagnostycznego w sprawach sądowych, koncentrowano się na aspektach etycznych, wskazując jednocześnie nierozwiązane lub kontrowersyjne problemy. Niepokój budzi bowiem coraz więcej zastrzeżeń do jakości opinii przygotowywanych na potrzeby sądu oraz rosnąca liczba skarg na psychologów sądowych. Braki metodologiczne, niska ocena jakości opinii, podważanie ich przez organ procesowy lub strony powodują powoływanie kolejnych biegłych i narażają osoby badane na nieustający stres. Ważne jest też podjęcie dyskusji dotyczącej szkolenia psychologów sądowych i określenie wymagań, które powinni spełniać biegli. Dylematy, które pojawiają się przy konkretnych diagnozowanych sprawach, wymagają wspólnej refleksji psychologów sądowych oraz podjęcia działań zmierzających do wypracowania i opisanie standardów opiniowania psychologicznego w poszczególnych dziedzinach współpracy psychologa z wymiarem sprawiedliwości.